

Nader ecologisch onderzoek wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen UWV-gebouw, Nijmegen

Toetsing in het kader van de Wet natuurbescherming

J. Daamen, L. Verhoek, L. Anema & G.
Hoefsloot

**WAARDEN
BURG**
Ecology

we
consult
nature.

Nader ecologisch onderzoek wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen UWV-gebouw, Nijmegen

Toetsing in het kader van de Wet natuurbescherming

J. Daamen, L. Verhoek, L. Anema & G. Hoefsloot

Status uitgave: eindrapport

Rapportnummer:	23-351
Projectnummer:	22-0661
Datum uitgave:	29 september 2023
Projectleider:	G. Hoefsloot
Tweede lezer:	G. Hoefsloot
Opdrachtgever:	Gemeente Nijmegen, Directie Stadsbedrijven Postbus 9105 6500 HG Nijmegen
Foto omslag:	L. Anema / Waardenburg Ecology
Referentie opdrachtgever:	VPL - 000000315566
Akkoord voor uitgave:	drs. D. Emond
Datum akkoord:	27 september 2023

Graag citeren als: Daamen, J., Verhoek, L., Anema, L. & G. Hoefsloot, 2023. Nader ecologisch onderzoek wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen, UWV-gebouw, Nijmegen. Rapport 23-351. Waardenburg Ecology, Culemborg.

Trefwoorden: wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter, gewone dwergvleermuis, Wet natuurbescherming, UWV-gebouw, Nijmegen.

Waardenburg Ecology is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Waardenburg Ecology. Opdrachtgever hierboven aangegeven vrijwaart Waardenburg Ecology voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Waardenburg Ecology / Gemeente Nijmegen, Directie Stadsbedrijven

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, digitale kopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Waardenburg Ecology, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Waardenburg Ecology is een handelsnaam van Bureau Waardenburg BV. Lid van de branchevereniging Netwerk Groene Bureaus. Het kwaliteitsmanagementsysteem is gecertificeerd door EIK Certificering overeenkomstig ISO 9001:2015. Waardenburg Ecology hanteert als algemene voorwaarden de DNR 2011, tenzij schriftelijk anders wordt overeengekomen.

Waardenburg Ecology Varkensmarkt 9, 4101 CK Culemborg, 0345 512710
info@waardenburg.eco, www.waardenburg.eco

Samenvatting

Project 22-0661, nader onderzoek wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen UWV-gebouw, Nijmegen	
Soorten waar onderzoek naar is verricht:	Wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen
Resultaten/bevindingen:	Essentieel leefgebied huismus, kraamverblijfplaats steenmarter en twee paarverblijfplaatsen gewone dwergvleermuis
Maatregelen noodzakelijk?	Ja voor huismus, steenmarter en gewone dwergvleermuis. Voor huismus en gewone dwergvleermuis zijn deze al (deels) uitgevoerd.
Is een ontheffing Wnb noodzakelijk?	Ja voor steenmarter, huismus en gewone dwergvleermuis

De in dit rapport gepresenteerde gegevens over beschermde soorten zijn houdbaar tot drie jaar na afronding van het veldonderzoek. Indien de in dit rapport beschreven ingreep wijzigt dan wel wordt uitgevoerd na 2026, kan een actualisatie van het onderzoek nodig zijn.

Inhoud

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding en doel	5
1.2 Resultaat oriënterend onderzoek	5
1.3 Verantwoording	7
2 Plangebied en voorziene ingreep	9
2.1 Beschrijving plangebied en omgeving	9
2.2 Voorgenomen ingreep	9
3 Aanpak inventarisatie	11
3.1 Methodiek wilde averuit	11
3.2 Methodiek huismus	11
3.3 Methodiek gierzwaluw	11
3.4 Methodiek steenmarter	12
3.5 Methodiek vleermuizen	12
4 Resultaten	15
4.1 Wilde averuit	15
4.2 Huismus	17
4.3 Gierzwaluw	19
4.4 Steenmarter	19
4.5 Vleermuizen	20
5 Bepaling en beoordeling van effecten	24
5.1 Verbodsbepalingen Wnb	24
5.2 Wilde averuit	24
5.3 Huismus	24
5.4 Gierzwaluw	28
5.5 Steenmarter	29
5.6 Vleermuizen	30
6 Conclusie	32
Literatuur	33
Bijlage I Toetsingskader beschermde soorten Wet natuurbescherming	34
Bijlage II Verslag plaatsing vleermuiskasten	37

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

De gemeente Nijmegen is voornemens om het terrein van het voormalige UWV-gebouw te herontwikkelen. Het huidige kantoorpand wordt gesloopt en er zal vervolgens nieuwbouw worden gerealiseerd. Waardenburg Ecology heeft in 2022 een oriënterend onderzoek in het kader van de Wet natuurbescherming (Wnb) uitgevoerd (Dreissen, 2022) om na te gaan of de Wnb een belemmering vormt voor de uitvoering van het project.

Uit het oriënterend onderzoek bleek dat er geen actuele gegevens beschikbaar waren om de huidige betekenis van het plangebied voor wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen te bepalen (zie ook §1.2). Als het plangebied van betekenis is voor deze soorten, kan naar het oordeel van het bevoegd gezag een ontheffing van de Wnb noodzakelijk zijn. Om uitsluitel te kunnen geven over de betekenis van het plangebied voor wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen is in 2023 nader onderzoek uitgevoerd.

Dit onderzoek heeft als doel de eventuele functie(s) van het plangebied voor beschermde soort(en) in kaart te brengen en mogelijke effecten op deze soortgroep(en) te toetsen in het kader van de Wnb. Voorliggend rapport doet verslag van de bevindingen van dit nader onderzoek.

1.2 Resultaat oriënterend onderzoek

Uit de quickscan uitgevoerd in 2019 volgde dat nader onderzoek nodig was naar het foerageergebied van huismus en verblijfplaatsen vleermuizen (Karels, 2019a). In 2019 is nader onderzoek uitgevoerd naar vleermuizen (Karels, 2019b). Uit dit onderzoek bleek dat de bebouwing een functie heeft als zomer- en paarverblijfplaats voor gewone dwergvleermuis. Ter compensatie van de geplande sloop zijn in 2021 acht kasten voor gewone dwergvleermuis geplaatst aan nabijgelegen woningen (van Kessel, 2021). In 2021 is ook een onderzoek uitgevoerd naar de betekenis van het plangebied voor huismus (Hoefsloot, 2021). Hieruit bleek dat het terrein rondom het UWV-gebouw geschikt is als foerageergebied voor huismus. Ter compensatie van de ingreep is in 2021 nieuw huismus leefgebied aangelegd langs het spoortalud (Hoefsloot, 2021).

Voor sloop van het kantoorpand is in 2021 een ontheffing uitgegeven voor de gewone dwergvleermuis (zaaknummer 2021-002943). Omdat de sloop nog niet was uitgevoerd, de ontheffing verlopen was en de onderzoeken inmiddels verjaard zijn is in 2022 een nieuwe quickscan uitgevoerd (Dreissen, 2022). Uit deze quickscan kwam naar voren dat het

plangebied in potentie geschikt is als leefgebied voor wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen. De quickscan concludeert het volgende:

- In het plangebied zijn mogelijk groeiplaatsen van wilde averuit aanwezig omdat deze beschermde soort op 20 meter afstand van het plangebied voorkomt en in het plangebied geschikte groeiplaatsen aanwezig zijn in de vorm van ruderaal zandige bodems.
- Het plangebied is geschikt als foerageergebied van huismussen die in de nabijgelegen woningen broeden. Het nader onderzoek is nodig als actualisatie om de geschiktheid van het foerageergebied in de huidige situatie in kaart te brengen. De bebouwing zelf is niet geschikt als nestplaats voor huismus.
- Het kantoorpand is in potentie geschikt als nestplaats voor gierzwaluw door de verschillende openingen in de bebouwing. Het plangebied heeft geen functie als essentieel foerageergebied voor gierzwaluwen, omdat deze hoog in de lucht jagen en verre afstanden afleggen.
- Het braakliggende terrein en het leegstaande gebouw hebben mogelijk een functie als verblijfplaats en leefgebied van steenmarter.
- Het kantoorpand heeft net als in 2019 geschikte verblijfplaatsen voor vleermuizen. In 2019 waren in het kantoorpand verblijfplaatsen gevonden tijdens het vleermuisonderzoek (paar- en zomerverblijf van gewone dwergvleermuis). De bomen in het plangebied zijn te klein of bevatten geen holtes waardoor een verblijfsfunctie voor vleermuizen in bomen is uitgesloten. Ook een functie als essentieel foerageergebied of essentiële vliegroute voor vleermuizen is uitgesloten.

Daarnaast is uit de quickscan gebleken dat bij de planning en uitvoering van de werkzaamheden rekening gehouden dient te worden met de aanwezigheid van broedvogels.

Voor andere beschermde soorten en algemene (vrijgestelde) soorten heeft het plangebied geen betekenis of zijn negatieve effecten van de voorgenomen ingreep te voorkomen (door het treffen van maatregelen) of uitgesloten.

Figuur 1.1 Oude UWV-gebouw met braakliggend terrein rondom het gebouw.

1.3 Verantwoording

De toetsing is opgesteld op basis van het in 2023 uitgevoerde veldwerk, de huidige ter beschikking staande kennis en inschattingen van deskundigen.

Bronnenonderzoek

Voor een actueel overzicht van beschermde soorten die in de regio voorkomen is de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) geraadpleegd op 1 juni 2023. Bij het raadplegen van de NDFF is uitgegaan van een zoekgebied met een straal van circa 3 km om het plangebied en gegevens tot vijf jaar oud. Daarnaast is gebruik gemaakt van eerder door Waardenburg Ecology uitgevoerde onderzoeken en maatregelen op deze locatie:

- Quicksan Wnb 2022 (Dreissen, 2022).
- Quicksan Wnb 2019 (Karels, 2019a).
- Vleermuis- en steenmarteronderzoek 2019 (Karels, 2019b).
- Notitie inrichting, beheer en monitoring huismusfoerageergebied (Hoefsloot, 2021).
- Notitie plaatsing vleermuiskasten in 2021 (van Kessel 2021; Bijlage 2).

Veldonderzoek

Het plangebied is onderzocht op groeiplaatsen van wilde averuit, leefgebied van huismus, nestplaatsen van gierzwaluwen en verblijfplaatsen van steenmarter en vleermuizen in de periode april-september 2023. Het veldonderzoek naar huismus en gierzwaluwen is

uitgevoerd conform de kennisdocumenten van BIJ12 (2022 & 2023). Het onderzoek naar vleermuizen is gebaseerd op het Vleermuisprotocol 2021. Voor wilde averuit en steenmarter zijn geen protocollen beschikbaar en is de methode gebaseerd op de omvang en het karakter van het onderzoeksgebied en de ervaring en kennis van de deskundige onderzoekers. Voor detailinformatie over de onderzoeksmethodiek wordt verwezen naar Hoofdstuk 3.

Kaartondergronden

De in de rapportage gebruikte kaartondergronden zijn verkregen via Esri Nederland, Community Map Contributors | Esri Nederland, beeldmateriaal.nl | Esri Nederland, Kadaster | Esri Nederland, AHN) | bagviewer.kadaster.nl.

Medewerkers

Aan de totstandkoming van dit rapport werkten mee:

L. Anema	veldwerk gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen
J. Daamen	veldwerk wilde averuit, huismus, gierzwaluw, steenmarter, vleermuizen en rapportage
G. Hoefsloot	projectleiding, kwaliteitscontrole, veldwerk wilde averuit en huismus
L. Verhoek	veldwerk gierzwaluw, steenmarter en vleermuizen

Genoemde personen zijn door opleiding, werkervaring en zelfstudie gekwalificeerd voor de door hen uitgevoerde werkzaamheden. Het project is uitgevoerd volgens het kwaliteitshandboek van Waardenburg Ecology. Het kwaliteitsmanagementsysteem van Waardenburg Ecology is ISO gecertificeerd.

Veldonderzoek is altijd een momentopname. Waardenburg Ecology waarborgt dat het onderzoek is uitgevoerd door deskundige onderzoekers volgens de gangbare standaardmethoden. Het bureau is niet aansprakelijk voor waarnemingen van soorten door derden en waarnemingen die na afronding van de studie bekend worden gemaakt.

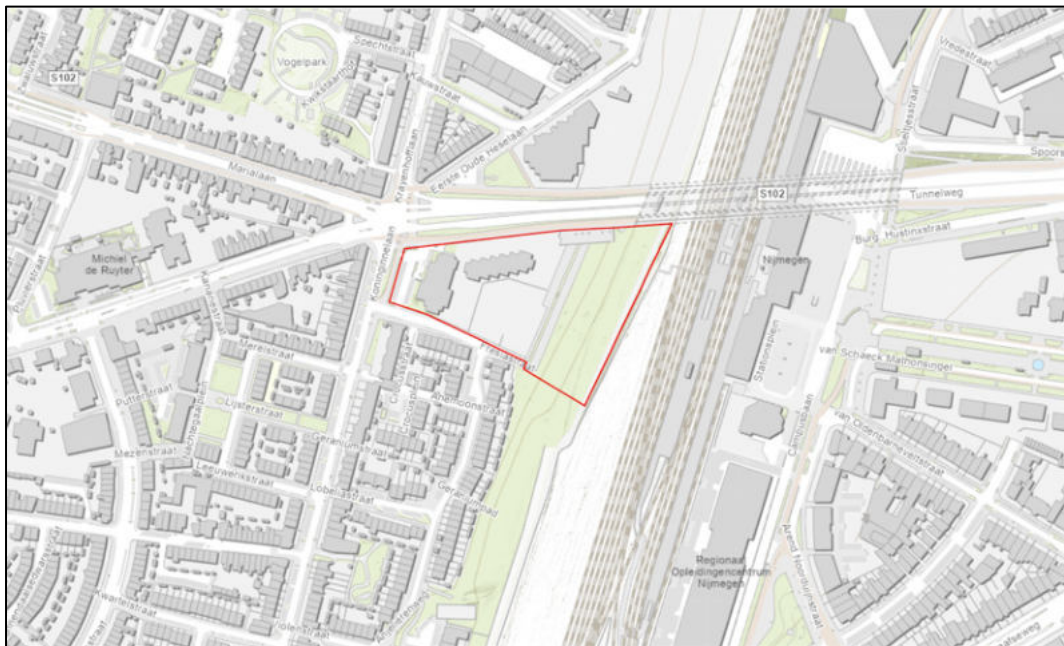
2 Plangebied en voorziene ingreep

2.1 Beschrijving plangebied en omgeving

Een uitgebreide omschrijving van het plangebied staat in de Quicksan (Dreissen, 2022). Hier wordt enkel een samenvatting gegeven.

Het terrein van het voormalige UWV-kantoor ligt in de wijk Wolfskuil ten westen van de spoorlijn Nijmegen-Arnhem, nabij het centrum van Nijmegen (Figuur 2.1). In het plangebied bevindt zich

- Een kantoorgebouw van vijf verdiepingen met rondom het gebouw braakliggend terrein;
- Een verruigde parkeerplaats met grassen, kruiden en struiken;
- Een deel van het spoortalud begroeid met braamstruweel;
- Een in gebruik zijnde fietsenstalling van treinstation Nijmegen.

Figuur 2.1 De contour van het onderzochte plangebied aangegeven met rode lijn. Bron ondergrond: Esri Nederland, Community Map Contributors | Esri Nederland, beeldmateriaal.nl | Esri Nederland, Kadaster | Esri Nederland, AHN.

2.2 Voorgenomen ingreep

Informatie over de voorgenomen ingreep is aangeleverd door gemeente Nijmegen. De gemeente Nijmegen is voornemens het plangebied te herontwikkelen. Het kantoorgebouw

in het plangebied wordt verwijderd om nieuwbouw mogelijk te maken. Er komt een nieuwe entree naar het treinstation en de infrastructuur wordt aangepast. Op diverse plaatsen wordt de aanwezige begroeiing verwijderd (zie hieronder). Een bestemmingsplanwijziging is nodig om de herinrichting te realiseren. De uitvoering is globaal gepland in januari 2024 (saneren terrein en sloop van het pand).

De volgende werkzaamheden die in het plangebied uitgevoerd worden vallen binnen de effectbeoordeling van deze rapportage:

- Sloop van de kantoorgebouwen in het plangebied en afvoeren van de materialen;
- Aanpassen infrastructuur Fresiastraat;
- Verwijderen van groen rondom de kantoorpanden en op het spoortalud. Hieronder vallen niet, de drie lindes aan de Fresiastraat;
- Bouwrijp maken van het plangebied (verwijderen groen, egaliseren etc.).

De effecten van de realisatie van de nieuwbouw en gebruik daarvan en de nieuwe inrichting en het gebruik van het talud ten behoeve van de nieuwe entree naar het stationsgebied zijn niet getoetst.

3 Aanpak inventarisatie

In onderstaande paragrafen wordt per soort de onderzoeksmethodiek beschreven waarmee de eventuele functies van het plangebied voor deze soorten in kaart zijn gebracht.

3.1 Methodiek wilde averuit

Voor onderzoek naar wilde averuit bestaat geen standaard protocol. De aan- of afwezigheid van de plant is vastgesteld door een gerichte inventarisatie van het gehele plangebied door twee ecologen. Het gehele plangebied is afgezocht naar groeiplaatsen van de soort. Het bezoek vond plaats op 1 mei 2023. Wilde averuit is een meerjarige houtige struikachtige plant die het gehele jaar geïnventariseerd kan worden. In mei zijn ook de zaailingen goed te vinden in de open voorjaarsvegetatie. Een bezoek in het terrein met twee personen volstaat om de aan- of afwezigheid van de plant vast te stellen. Voorafgaande aan de inventarisatie is eerst de bekende groeiplaats van wilde averuit net buiten het plangebied geïnspecteerd om een goed vegetatief herkenningsbeeld te hebben van de soort.

3.2 Methodiek huismus

Het onderzoek naar leefgebied van de huismus is uitgevoerd op basis van het Kennisdocument huismus (BIJ12, 2022). Hierin staat dat onderzoek naar de functionele leefomgeving gedurende het gehele jaar kan worden uitgevoerd. Het onderzoek is uitgevoerd door een eenmalig veldbezoek op 1 mei 2023 door twee personen. Hierbij is gelet op plekken waar gevoerd kan worden (beschikbaarheid zaden en insecten), maar ook plekken waar huismussen kunnen schuilen zoals struiken, hagen en gevelbegroeiing. Daarnaast is gelet op de aanwezigheid van activiteit van huismussen in het onderzoeksgebied. Volgens de volgende categorieën is het plangebied vervolgens ingedeeld:

- Ongeschikt voor huismus, er is geen voedsel beschikbaar en er zijn geen schuilplaatsen;
- Geschikt voor huismus, er is voedsel aanwezig in de vorm van zaden en insecten en er zijn schuilplaatsen (struweel) aanwezig;
- Zeer geschikt voor huismus, er is zeer veel voedsel aanwezig in de vorm van zaden en insecten en er zijn veel schuilplaatsen (struweel) aanwezig.

3.3 Methodiek gierzwaluw

Het onderzoek naar nestplaatsen van de gierzwaluw is conform het Kennisdocument gierzwaluw (BIJ12, 2023) en de aanvullende richtlijnen van Provincie Gelderland

uitgevoerd. Dit Kennisdocument vermeldt drie veldbezoeken (onderzoeksrondes) tussen 1 juni en 15 juli, tussen 21:00 uur en 22:30 uur met een tussenperiode van minimaal 10 dagen. Hierbij zijn twee veldbezoeken in juni en een derde bezoek in juli uitgevoerd. Uit ervaring blijkt dat juni de hoogste trefkans biedt op het lokaliseren van nestplaatsen omdat in juli veel jongen vaak al zijn uitgevlogen. In juli worden dan veel nesten niet meer bezocht door de oudervogels, terwijl ze nog wel in de avond rondvliegen bij de bebouwing.

De onderzoeksrondes zijn uitgevoerd door drie (ronde 1) of twee (ronde 2 en 3) personen. De onderzoekers hielden elkaar tijdens het onderzoek telefonisch op de hoogte van waarnemingen van gierzwaluwen. Tijdens de avondbezoeken (onderzoeksrondes) is vanuit strategisch gekozen posities gelet op laagvliegende vogels, geluid (gieren) en in- en uitvliegers. Tevens is gelet op specifiek nest-indicerend gedrag en sporen zoals aantikken van de gevel en mestsporen aan de gevel.

Een overzicht van de bezoekdata, tijdsduur en (weers)omstandigheden staat in Tabel 3.1.

Tabel 3.1 Overzicht data en (weers)omstandigheden nader onderzoek gierzwaluw.

Datum	Tijd (begin-eind)	Temp.	Bewolking	Windkracht	Neerslag	#tussenliggende dagen
06-06-2023	20:34 – 22:30	20 °C	2/8	3 Bft	geen	-
21-06-2023	20:55 – 22:30	20°C	2/8	1 Bft	geen	15
03-07-2023	21:00 – 22:30	18°C	8/8	3 Bft	geen	12

3.4 Methodiek steenmarter

Voor het onderzoek naar steenmarter bestaat geen standaardprotocol. Het onderzoek naar steenmarter bestond uit de volgende onderdelen:

- Onderzoek naar sporen zoals prooiresten en uitwerpselen in het plangebied is éénmalig uitgevoerd voorafgaande aan de eerste ronde onderzoek naar gierzwaluwen en vleermuizen (6 juni 2023). Hierbij is ook de bebouwing doorzocht en is met de huidige bewoners gesproken.
- Tijdens de vleermuis- en gierzwaluwbezoeken is gelet op aanwezige steenmarters o.a. met behulp van een warmtebeeldcamera (zie bezoekdata onder paragraaf 3.3 en 3.5). Dit betreft in totaal acht bezoeken gedurende de avond/nacht en ochtend. Dit zijn ook de momenten dat de steenmarter het meest actief is.

3.5 Methodiek vleermuizen

Het onderzoek naar verblijfplaatsen van vleermuizen is uitgevoerd conform het Vleermuisprotocol 2021. Uitgangspunt daarvoor zijn de voorwaarden ten aanzien van gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis en laatvlieger.

Verblijfplaatsen bebouwing

Conform het protocol wordt de aanwezigheid van verblijfplaatsen van vleermuizen vastgesteld door een voorjaars- en najaarsonderzoek, waarin meerdere onderzoeksrondes naar vleermuizen worden uitgevoerd. Hierbij zijn het aantal onderzoeksrondes en de momenten van onderzoek (ochtend of avond) afhankelijk van de doelsoorten. De enkele bomen die binnen 25 m van de bebouwing staan zijn in het vleermuisonderzoek meegenomen.

Het plangebied is in het voorjaar (juni-juli) driemaal bezocht, waarbij gericht gezocht is naar het (al dan niet) voorkomen van zomer- en/of kraamverblijfplaatsen. De bezoeken zijn uitgevoerd door drie personen per ronde teneinde aan de in het Vleermuisprotocol gestelde eis (minimaal 75% van het plangebied moet te allen tijde te overzien zijn) te kunnen voldoen, waarmee de kwaliteit van het onderzoek gewaarborgd is.

In het najaar augustus-september) is het plangebied driemaal bezocht, waarbij gericht gezocht is naar het (al dan niet) voorkomen van paar- en massawinterverblijfplaatsen van genoemde soorten. De najaarsbezoeken zijn uitgevoerd door twee personen per ronde. Omdat vleermuizen in het najaar (de paarperiode) zich langere tijd op een locatie concentreren – waardoor baltsgedrag en zwermende dieren makkelijker waarneembaar zijn – kan worden volstaan met een lagere onderzoeksinspanning, in dit geval uitvoering door minder personen. De baltsactiviteit in de territoria is gedurende aan aantal uur duidelijk waarneembaar in een vast gebied, waardoor kan worden volstaan met een lagere onderzoeksinspanning vergeleken met het voorjaar.

De eerste twee najaarsrondes zijn in verband met de mogelijke aanwezigheid van een massawinterverblijfplaats van gewone dwergvleermuis tot middernacht (02:00 uur) uitgevoerd.

Een overzicht van de bezoekdata, tijden en omstandigheden is gegeven in Tabel 3.2.

Tijdens de onderzoeksrondes is gelet op roepende dieren (sociale geluiden) en verblijfplaatsindicierend gedrag (in- en uitvliegen, aantikken, baltsvluchten en zwermgedrag). Vlak voor het uitvliegen van vleermuizen kunnen sociale geluiden worden gehoord, welke ook een verblijfplaats kunnen aantonen.

Tabel 3.2 Overzicht data en (weers)omstandigheden nader onderzoek vleermuizen.

Datum	Tijd (begin-eind)	Zon onder	Zon op	Temperatuur	Bewolking	Windkracht	Neerslag	#tussenliggende dagen
Voorjaar								
06-06-2023	21:45 – 23:55	21:51		20°C	2/8	3 Bft	geen	-
14-06-2023	03:15 - 05:40		05:17	16°C	0/8	2 Bft	geen	-
27-06-2023	21:55 – 00:00	22:00		18°C	8/8	2 Bft	Lichte motregen	21
Najaar								
07-08-2023*	23:45 – 02:00	21:16		14°C	2/8	2 Bft	Lichte motregen gedurende 15 minuten	-
30-08-2023*	21:55 – 02:00	20:29		14°C	6/8	2 Bft	geen	23
19-09-2023	20:40 – 22:45	19:43		16°C	8/8	4 Bft	geen	20

*uitvoering ronde tot middernacht (02:00 uur) i.v.m. mogelijke aanwezigheid van een massawinterverblijfplaats van gewone dwergvleermuis

Apparatuur, materieel

Tijdens de onderzoeks rondes is per onderzoeker gebruik gemaakt van een batdetector van het type Petterson D240 of Anabat Scout voorzien van opname-apparatuur (Edirol). Daarnaast is gedurende de voorjaars rondes ook gebruik gemaakt van een batlogger. Daarnaast is gebruikgemaakt van een warmtebeeldcamera en een led-zaklamp.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk is de betekenis van het plangebied voor beschermde soorten beschreven op basis van de resultaten van de inventarisaties en beschikbare bronnen. In onderstaande paragrafen worden per onderzochte soort(groep) de resultaten van het veldonderzoek weergegeven en besproken.

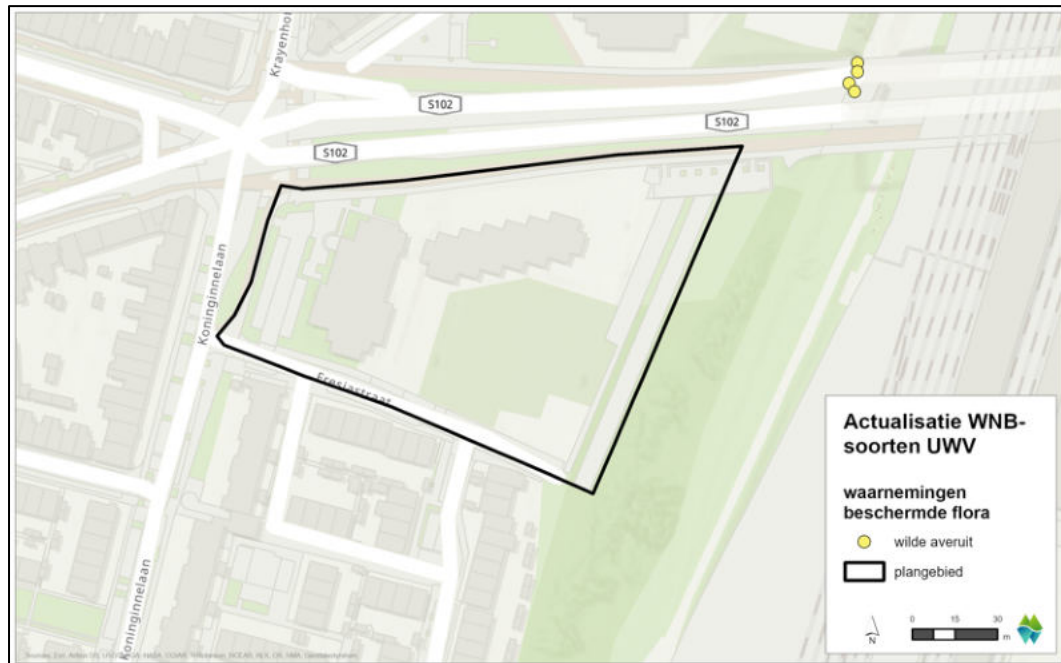
4.1 Wilde averuit

4.1.1 Bronnenonderzoek

In de NDFF zijn tot vijf jaar geleden 38 waarnemingen gedaan van wilde averuit. Het betreft waarnemingen van meerdere groeiplaatsen langs het spoortalud bij het station op 20 meter afstand van het plangebied.

4.1.2 Veldonderzoek

De groeiplaatsen buiten het plangebied zijn nog aanwezig. De planten groeien hier net achter het hek van het stationsgebied langs een onverharde weg (Figuur 4.1). De betreffende smalle grasstrook langs de weg is gemaaid. Er groeien verschillende zaailingen van wilde averuit (Figuur 4.2). Er zijn in het plangebied geen groeiplaatsen van wilde averuit waargenomen.

Figuur 4.1 De bekende groeiplaats van wilde averuit die in het voorjaar van 2023 voorafgaande aan de inventarisatie van het plangebied is geïnspecteerd. Langs en in de spoorzone zijn meer groeiplaatsen aanwezig. In het plangebied zelf komt de soort in 2023 niet voor.

Figuur 4.2 Groeiplaats van wilde averuit in de grasstrook net rechts van het hek buiten het plangebied.

4.2 Huismus

4.2.1 Bronnenonderzoek

In de woonwijk aan de zuidzijde van het plangebied broeden meerdere paartjes huismussen. Tijdens een telling op 1-7-21 zijn in de woningen die aan het plangebied en het spoortalud grenzen (Fresiastraat 2-16 en de Anemoonstraat 36-98) 28 broedparen geschat. Het totaal aantal paartjes in de wijk is niet onderzocht maar zal minimaal 50 zijn (Hoefsloot, 2021). De mussen gebruiken een deel van het plangebied als leefgebied.

4.2.2 Veldonderzoek

Tijdens het veldbezoek is de kwaliteit van het plangebied voor huismus bepaald. In Figuur 4.4 zijn de resultaten van deze inventarisatie weergegeven. Hieruit is gebleken dat in mei 2023 4.624 m² geschikt leefgebied in het plangebied aanwezig is en 3.502 m² zeer geschikt leefgebied (Figuur 4.3). Ongeveer 4.269 m² is ongeschikt als leefgebied voor huismus.

Figuur 4.3

Geschikt leefgebied voor huismus op de voorgrond van de foto bestaande uit een groot oppervlakte met grazige begroeiing met kruiden zonder veel struweel. Op de achtergrond een strook voor het kantoorgebouw dat is beoordeeld als zeer geschikt leefgebied vanwege het struweel dat dekking biedt voor de mussen en vanwaar ze kunnen foerageren op het naastgelegen kruidenrijkgrasland en de verharding begroeid met kruiden.

Tijdens de diverse bezoeken die aan het plangebied zijn gebracht blijkt dat huismussen het plangebied gebruiken als leefgebied. De vogels gebruiken de (braam)struwelen en hogere struiken en bomen in het plangebied als schuilplaats, rustplaats en voedselbron en foerageren vanuit deze houtige begroeiing in de begroeiing op maaiveld.

De mussen gebruiken niet alleen het plangebied als leefgebied. Ook het groen in de woonwijk en de omgeving daarvan wordt benut. Regelmatig vliegen groepjes mussen over het spoortalud. Waarschijnlijk foerageren de vogels ook op het stationsplein aan de oostzijde van het spoor waar voedselresten te vinden zijn.

Het plangebied maakt onderdeel uit van het leefgebied van de huismussen en zal voor een deel van de populatie in de woonwijk (ongeveer 28 broedparen) een essentiële functie hebben in het broedseizoen (voedselbron zachte insecten zoals bladluizen en zaden 'om de hoek' van de nestlocatie).

Er zijn geen waarnemingen gedaan die wijzen op een nestplaats in de bebouwing of in de vegetatie binnen het plangebied.

Figuur 4.4 Kwaliteit leefgebied huismus binnen het plangebied, beoordeling mei 2023.

4.2.3 Functioneel leefgebied

In het plangebied zijn geen nestplaatsen aanwezig. Het plangebied wordt door huismussen die in de omgeving broeden gebruikt als leefgebied (Figuur 4.1). Voor een deel van de

broedpaartjes in de naastgelegen woonwijk heeft het plangebied een essentiële functie als leefgebied (schatting 28 paartjes op basis van telling 2021).

4.3 Gierzwaluw

4.3.1 Bronnenonderzoek

In de NDFF staan van de afgelopen vijf jaar geleden meer dan 100 waarnemingen van gierzwaluw die in de directe omgeving van het plangebied zijn gezien. Dit betreft voornamelijk overvliegende of ter plaatse aanwezige dieren. In het plangebied zijn geen nesten van gierzwaluwen waargenomen.

4.3.2 Veldonderzoek

Tijdens het onderzoek in 2023 zijn geen indicaties voor de aanwezigheid van nestplaatsen van gierzwaluw vastgesteld in het plangebied. Er zijn geen gierzwaluwen waargenomen die dicht bij de gevels van de bebouwing vlogen of anderszins binding met de bebouwing vertoonden. Het plangebied heeft geen functie als nestplaats voor de gierzwaluw. In de wijk ten zuiden van het plangebied zijn enkele in-/uitvliegers en gierende vogels waargenomen. In deze wijk buiten het plangebied bevinden zich meerdere nestplaatsen van gierzwaluw.

Tijdens alle onderzoeksronden zijn waarnemingen gedaan van overvliegende gierzwaluwen hoog boven het plangebied. Het plangebied heeft geen essentiële betekenis als foerageergebied voor de gierzwaluw want gierzwaluwen gebruiken een heel groot gebied om te jagen en jagen meestal hoog in de lucht op insecten.

4.4 Steenmarter

4.4.1 Bronnenonderzoek

In de NDFF zijn tot vijf jaar geleden 11 waarnemingen gedaan van steenmarter in de directe omgeving van het plangebied. Het betrof "ter plaatse" aanwezig dieren en geen waarnemingen van een verblijfplaats.

4.4.2 Veldonderzoek

Tijdens het veldbezoek zijn op de begane grond en de eerste verdieping in het westelijk deel van de bebouwing veel uitwerpselen van steenmarter gevonden. Daarnaast zijn gedurende alle voorjaarsrondes en één najaarsronde voor vleermuizen steenmarters in en rondom het plangebied waargenomen (Figuur 4.4). Tijdens de vleermuisrondes op 27 juni en 3 juli 2023 zijn in het plangebied een steenmarter met twee jongen waargenomen. In het plangebied is een verblijfplaats van steenmarter aanwezig. De functie als kraamverblijfplaats in de bebouwing is aannemelijk. De exacte locatie van het kraamverblijf

is niet gevonden. Het plangebied is te klein om een essentiële functie als leefgebied voor steenmarter te hebben omdat steenmarter een territorium heeft van een halve tot enkele kilometers groot.

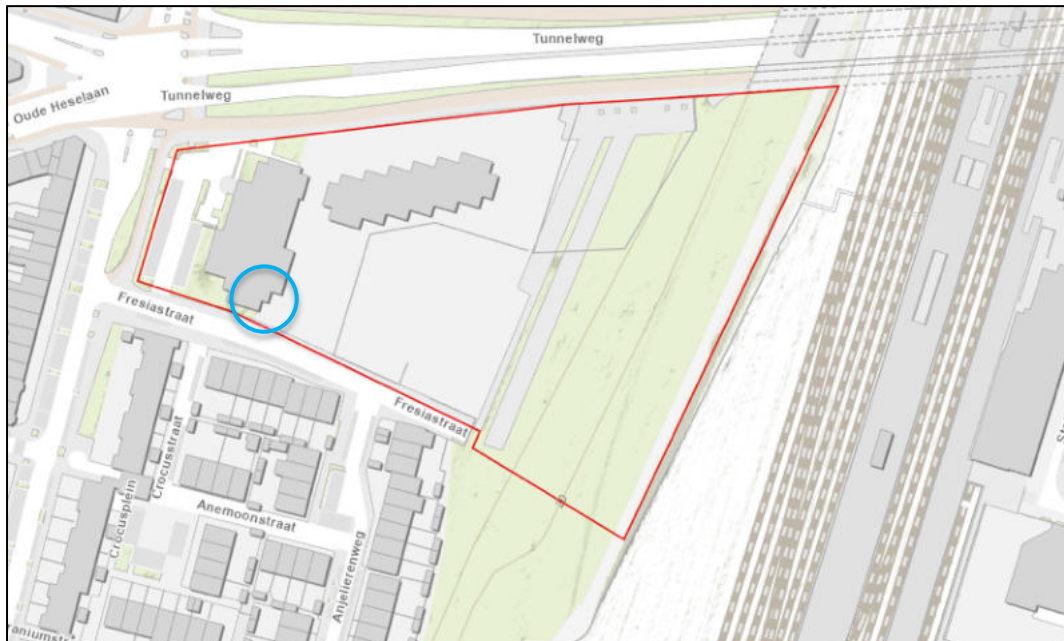

Figuur 4.5. Steenmarter (volwassen dier) waargenomen op 27 juni langs de westelijke gevel van het gebouw.

4.5 Vleermuizen

4.5.1 Bronnenonderzoek

In de NDFF staan van de afgelopen vijf jaar diverse waarnemingen van gewone dwergvleermuis. Daarnaast zijn drie waarnemingen van laatvlieger gedaan, één van rosse vleermuis en één van ruige dwergvleermuis. Bij het vleermuisonderzoek uitgevoerd in 2019 bleek dat de bebouwing in het plangebied een functie had als zomer- en paarverblijfplaats voor de gewone dwergvleermuis (Figuur 4.5; Karels, 2019). In totaal waren er in 2019 twee verblijfplaatsen aanwezig.

Figuur 4.6. Locatie van de twee zomer- en paarverblijfplaatsen in het kantoorgebouw in 2019 (blauwe cirkel) in het plangebied (rood omkaderd).

4.5.2 Verblijfplaatsen – gewone dwergvleermuis

Kraamverblijven

Er zijn tijdens het voorjaarsonderzoek geen (aanwijzingen voor) kraamverblijfplaatsen gevonden van gewone dwergvleermuis. Tijdens het voorjaarsonderzoek zijn gewone dwergvleermuizen alleen foeragerend of overvliegend waargenomen.

Zomerverblijfplaats

Onder een zomerverblijfplaats valt elke verblijfplaats die gebruikt wordt door vleermuizen die niet in winterslaap zijn én waarvan niet aangetoond is dat het een kraamverblijfplaats dan wel een paarverblijfplaats betreft. Het gaat hierbij dus zowel om locaties van vrouwtjes als mannetjes, losse individuen of kleine groepjes dieren.

Zomerverblijfplaatsen

In het plangebied zijn geen zomerverblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis vastgesteld. Tijdens het voorjaarsonderzoek zijn gewone dwergvleermuizen alleen foeragerend of passerend waargenomen.

Paar- en/of (massa)winterverblijfplaatsen

Tijdens het najaarsonderzoek is één baltsend mannetje meerdere keren gehoord nabij de oostgevel van het kantoorgebouw. Daarnaast is een vleermuis rondom de Fresiastraat meerdere keren baltsend waargenomen nabij de zuidzijde van het UWV-gebouw (Figuur 4.7).

Het dier dat bij de oostgevel van het pand parallel aan de Tunnelweg een baltterritorium heeft, gebruikt in dit deel van het kantoorgebouw waarschijnlijk een paarverblijf. Het dier dat bij de Fresiastraat een territorium heeft kan ook een paarverblijf gebruiken in het kantoorpand. Misschien op de locatie waar deze in 2019 is aangetroffen (Figuur 4.6). Het dier kan ook een van de vleermuiskasten aan de Fresiastraat die in 2021 zijn geplaatst gebruiken als paarverblijf (bijlage 2).

Er wordt aangenomen dat er in 2023 in de bebouwing in het plangebied dus maximaal twee paarverblijven aanwezig zijn. De paarverblijfplaatsen kunnen zich in spouwmuren bevinden of andere type spleetvormige ruimten (zoals de vleermuiskasten aan de Fresiastraat). De invlieglocaties in het gebouw zijn niet vastgesteld in 2023. Verblijfplaatsen van gewone dwergvleermuizen kunnen vaak niet exact worden vastgesteld, omdat gewone dwergvleermuizen meestal vliegend baltsen. Soms kunnen invliegende of uitvliegende exemplaren worden waargenomen, dan is de verblijfplaats aantoonbaar.

Het is mogelijk dat een mannetje en één of enkele vrouwtjes ook in milde wintermaanden in paarverblijfplaatsen aanwezig zijn. Enkele graden (nacht)vorst wordt in de paarverblijfplaatsen vaak wel getolereerd, bijvoorbeeld op plekken waar overdag de zon op schijnt. Bij strenge vorst verhuizen dwergvleermuizen doorgaans naar goeddeels vorstvrije winterverblijfplaatsen in grote gebouwen.

Gedurende de onderzoeksrondes zijn geen aanwijzingen voor (massa)winterverblijven van gewone dwergvleermuizen gevonden in het plangebied. De aanwezigheid van een massawinterverblijf in het plangebied wordt daarmee uitgesloten.

Figuur 4.7 Resultaten najaarsonderzoek 2023 met baltswaarnemingen en globaal aangegeven de territoriagrenzen. De paarverblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuizen bevinden zich vermoedelijk ergens binnen de territoriagrenzen.

4.5.3 Verblijfplaatsen – Laatvlieger

Kraamverblijfplaatsen

Er zijn tijdens het voorjaarsonderzoek geen (aanwijzingen voor) kraamverblijfplaatsen gevonden van laatvlieger. Tijdens het voorjaarsonderzoek zijn drie overvliegende laatvliegers waargenomen (één op 6 juni en twee op 27 juni), maar deze toonden geen binding met de bebouwing.

Zomerverblijfplaatsen

Er zijn tijdens het voorjaarsonderzoek geen (aanwijzingen voor) zomerverblijfplaatsen gevonden van laatvlieger. Tijdens het voorjaarsonderzoek zijn drie overvliegende laatvliegers waargenomen (één op 6 juni en twee op 27 juni), maar deze toonden geen binding met de bebouwing.

Paar- en of winterverblijfplaatsen

Er zijn tijdens het najaarsonderzoek geen (aanwijzingen voor) paar- of winterverblijfplaatsen gevonden van laatvlieger. Laatvliegers zijn gedurende deze rondes niet waargenomen.

4.5.4 Verblijfplaatsen - Overige soorten

Er zijn geen verblijfplaatsen van andere soorten vleermuizen vastgesteld (niet in gebouwen en niet in bomen). Andere soorten vleermuizen (waaronder ruige dwergvleermuis) zijn niet waargenomen tijdens het onderzoek.

4.5.5 Functioneel leefgebied

Het functioneel leefgebied van de gewone dwergvleermuis omvat het hele netwerk van verblijfplaatsen inclusief de vliegroutes en het jachtbiotoop in en rond de verblijfplaats tot een afstand van maximaal enkele kilometers. In het UWV-gebouw in het plangebied zijn twee paarverblijfplaatsen aanwezig. In de omgeving van de aangetroffen territoria (binnen 150 meter afstand) zijn voldoende alternatieve paarverblijfplaatsen aanwezig in de vorm van diverse woonhuizen en de acht (tijdelijke) vleermuiskasten die zijn geplaatst aan deze woningen (bijlage 2).

In het plangebied is geen essentieel foerageerbiotoop aanwezig. In de omgeving zijn genoeg alternatieve foerageergebieden aanwezig, bijvoorbeeld in de woonwijk ten zuiden van het plangebied en het honden uitlaatgebied ten zuidoosten van het plangebied incl. het spoortalud.

Overige soorten

Er zijn in het plangebied geen essentiële functies van andere soorten vleermuizen vastgesteld.

5 Bepaling en beoordeling van effecten

Dit hoofdstuk beschrijft de effecten en eventuele gevolgen van de voorgenomen ingreep op beschermde soorten. Uitgangspunt voor de effectbepaling is dat rust- en verblijfplaatsen die plekken zijn die voor een soort van essentieel belang zijn voor de levenscyclus en een onmisbaar onderdeel zijn van het habitat (een essentieel onderdeel van het functioneel leefgebied). Om effecten te voorkomen zal de functionaliteit van rust- en verblijfplaatsen gewaarborgd moeten zijn. De bevindingen vanuit het veldbezoek en de te verwachten effecten zijn – als gevolg van de voorziene ingreep – getoetst aan de Wnb. Vervolgens is aangegeven of, en zo ja welke, vervolgstappen noodzakelijk zijn.

5.1 Verbodsbepalingen Wnb

De regels die toezien op genoemde bescherming zijn opgenomen als verbodsbepalingen binnen de Wnb. De verbodsbepalingen ten aanzien van beschermde soorten planten en dieren (aspect Soortenbescherming) zijn in de Wnb opgenomen in Hoofdstuk 3 en beschreven per beschermingsregime. In Bijlage I is het wettelijk kader terug te vinden.

5.2 Wilde averuit

5.2.1 Bepaling van effect(en)

Het plangebied heeft geen functie heeft voor wilde averuit. Negatieve effecten van de getoetste ingreep (zie paragraaf 2.2) op deze soort zijn uitgesloten.

5.2.2 Beoordeling van effect(en) i.h.k.v. de Wnb

Negatieve effecten zijn uitgesloten, er vindt geen overtreding van verbodsbepalingen plaats. Een ontheffing is niet nodig.

5.3 Huismus

5.3.1 Bepaling van effect(en)

Als gevolg van de voorziene ingreep wordt een groot deel van het leefgebied van huismus in het plangebied vernietigd. Het gaat om in totaal 4.624 m² geschikt leefgebied en 3.502 m² zeer geschikt leefgebied. Ongeveer 28 paartjes die in de woningen grenzend aan het plangebied broeden gebruiken dit als onderdeel van hun leefgebied in het broedseizoen.

Als er in de directe omgeving geen alternatief leefgebied wordt gerealiseerd kunnen de nestlocaties in de woningen grenzend aan het plangebied hun functionaliteit verliezen.

5.3.2 **Beoordeling van effect(en) i.h.k.v. de Wnb**

Als gevolg van de voorgenomen ingreep wordt essentieel leefgebied van huismus fysiek aangetast. Fysieke aantasting van essentieel leefgebied, betekent dat nestlocaties in de omgeving hun functie kunnen verliezen. Omdat dit een overtreding is van de Wet natuurbescherming Artikel 3.1 lid 2, is een ontheffing noodzakelijk is.

5.3.3 **Maatregelen**

In maart 2021 is een alternatief leefgebied ingericht voor huismussen (Hoefsloot, 2021). Het betreft circa 2100 m² leefgebied. In 2023 is in dit alternatieve gebied beheer uitgevoerd én is een nieuw deel ingericht vanwege uitbreiding van de plangebiedsgrens (Figuur 5.1; Beukema & Hoefsloot, 2023). Met het juiste beheer en de ontwikkeling van de vegetatie zal een zeer geschikt leefgebied voor huismus ontwikkelen van in totaal 2.389 m².

De maatregelen bestaan in hoofdlijn uit het vervangen van een deel van het bramenstruweel voor bloemrijk grasland, vervangen van kweek- glanshaverruigte voor bloemrijk grasland en aanplant van bomen en struiken in 10 vakken. Het bloemrijk grasland zorgt voor foerageermogelijkheden op plaatsen waar het voedselaanbod voorheen beperkt was (zaden en insecten) en de houtige beplanting voor schuilplaatsen (dekkingsmogelijkheden) binnen enkele meters van het foerageergebied die er voorheen niet waren. Daarnaast zorgt de houtige beplanting ook voor een vergroting van het voedselaanbod.

Het in 2023 ingerichte deel is nog in ontwikkeling tot zeer geschikt leefgebied voor huismus, er moet wat plantmateriaal worden vervangen dat als gevolg van droogte in mei-juni is afgestorven en de houtige begroeiing moet zich nog verder ontwikkelen. Een deel van het bloemrijk mengsel moet nog gezaaid worden of (na lichte grondbewerking) bijgezaaid worden. Met het hout dat vrijkomt tijdens de ingreep zal het foerageergebied worden afgeschermd aan de noordzijde conform het inrichtingsplan (Figuur 5.1).

Het huidige foerageergebied in het plangebied mag pas verwijderd worden als het alternatieve foerageergebied functioneel is. Dat is nu nog niet het geval. Indien er aanvullende tijdelijke maatregelen worden genomen die het voedselaanbod waarborgen dan kan het huidige foerageergebied al eerder verwijderd worden. De betreffende extra tijdelijke maatregelen moeten nog nader bepaald worden (bijvoorbeeld jaarrond bijvoeren met meelwormen of zaden op voor mussen veilige rustige locaties als tijdelijke maatregel). Daarnaast is een functionele maatregel om op rustige locaties in het werkgebied en de directe omgeving daarvan overhoekjes in stand te houden en te creëren met tijdelijke stroken ruigte en zandige plaatsen met eenjarige kruiden zoals straatgras, herderstasje en smalle of grote weegbree.

Als extra maatregel kan ook worden gedacht aan het realiseren van een watervoorziening voor vogels. Naast zandbaden hebben de vogels vooral in droge perioden ook behoefte

aan drinkwater en water om zich te wassen. Maak bijvoorbeeld ondiepe laagtes met een waterkerende laag op maaiveld of creëer plekken op de daken waar na regenbuien enkele dagen water blijft staan.

Het aantal (zwerf)katten dat in de omgeving voorkomt is behoorlijk hoog. Het is gunstig voor de populatie huismussen als er maatregelen worden genomen om predatie door huiskatten te voorkomen. Maatregelen die hieraan bijdragen zijn:

- Maak omwonenden bewust van het effect van hun huisdier op fauna;
- Zorg dat de katten een belletje dragen die vogels waarschuwen;
- Zorg dat mensen in het seizoen dat jongen uitvliegen (mei-juni) hun kat binnen houden;
- Zorg dat katten niet gevoerd worden in of nabij het leefgebied van mussen, dat gebeurt nu wel, op diverse plekken is kattenvoer aangetroffen;
- Zorg dat zwervkatten worden gevangen en naar het asiel worden gebracht;
- Zorg dat de vogels goed zicht hebben vanuit de hoge begroeiing op het leefgebied en dat katten zich moeilijk kunnen verschuilen nabij het leefgebied;
- Maak het leefgebied van mussen toegankelijk voor (loslopende) honden.

Het is van belang om te zorgen dat er in het broedseizoen geen versturende effecten optreden voor huismussen. Dat betekent dat het huidige foerageergebied niet wordt verwijderd in de periode maart-augustus. Hiermee wordt dan ook voorkomen dat er nestplaatsen van andere soorten vogels in het struweel worden verstoord. In het alternatieve foerageergebied mogen geen werkzaamheden plaatsvinden.

5.3.4 Staat van instandhouding

De huismus is opgenomen op de Rode Lijst broedvogels in de categorie 'Gevoelig'. De huismus behoort tot de 'soorten die sterk tot zeer sterk zijn afgenomen en algemeen zijn' (Vogelbescherming.nl). De staat van instandhouding is matig ongunstig (sovon.nl). In Gelderland is de huismus nog steeds een algemene broedvogel. De populatieomvang wordt in Gelderland beoordeeld als 'gunstig'. Ook in Gelderland staat een groot aantal renovatie- en na-isolatieprogramma's op stapel. De kans is groot dat hierdoor veel broedgelegenheid van huismussen verloren gaat. Daar staat tegenover dat de positieve inspanningen van vogelwerkgroepen, woningcorporaties en gemeentes die natuurinclusief bouwen en een grotere belangstelling onder particulieren voor vogels (ophangen kasten, voederen) lijkt de afname van de huismus gestopt. Populaties zijn echter meer versnipperd geraakt en kleiner geworden en geschikt leefgebied is op veel plekken niet meer aanwezig (Goutbeek, 2018).

Er is alternatief leefgebied ingericht voor huismussen. Als dit leefgebied zich volwaardig heeft ontwikkeld dan blijft er voor de populatie huismussen die in de woonwijk nabij het plangebied broedt, voldoende oppervlakte zeer geschikt foerageergebied beschikbaar en zal het aantal paartjes niet afnemen. Het is van groot belang dat er ook geen tijdelijke afname is van het areaal aan leefgebied. Daarnaast is het belangrijk ook andere ongunstige factoren (zoals de hoge predatiedruk door huiskatten) tegen te gaan.

Door het realiseren van alternatief foerageergebied van voldoende kwaliteit in de directe omgeving van het plangebied, conform het Kennisdocument Huismus, wordt voorkomen dat het aantal broedende paartjes als gevolg van de ingreep afneemt. De ingreep doet in dat geval geen afbreuk aan de staat van instandhouding van huismus (BIJ12, 2022).

5.4 Gierzwaluw

5.4.1 Bepaling van effect(en)

De bebouwing in het plangebied heeft geen betekenis als nestplaats voor de gierzwaluw. Ook heeft het plangebied geen betekenis als essentieel foerageergebied. Negatieve effecten van de werkzaamheden op gierzwaluwen zijn daarom uitgesloten.

5.4.2 Beoordeling van effect(en) i.h.k.v. Wnb

Negatieve effecten op gierzwaluwen zijn uitgesloten, is er géén sprake van overtreding van de verbodsbepalingen.

5.5 Steenmarter

5.5.1 Bepaling van effect(en)

Als gevolg van de voorziene ingreep wordt een kraamverblijfplaats incl. leefgebied van steenmarter vernietigd en is er risico op het doden van steenmarters. Daarnaast zorgt de ingreep ook voor het verstoren van steenmarters, doordat ze op zoek moeten naar een andere verblijfplaats.

5.5.2 Beoordeling van effect(en) i.h.k.v. de Wnb

Als gevolg van de sloop van het kantoorgebouw wordt een kraamverblijfplaats vernietigd. Voor de ingreep kan niet worden gewerkt volgens de Gedragscode soortbescherming voor gemeenten (bijlage 3, Borst *et al.*, 2020), omdat het geen woonbebouwing betreft én een oppervlakte heeft van meer dan 2.000 m² én meerdere lagen heeft.

Het fysiek aantasten van een kraamverblijfplaats ziet de provincie Gelderland als een overtreding van Wnb artikel 3.10 lid 1a. Voor de ingreep is een ontheffing noodzakelijk. Het doden van dieren door sloopwerkzaamheden moet worden voorkomen.

5.5.3 Maatregelen

- Om te compenseren voor de kraamverblijfplaats die vernietigd wordt, dienen twee alternatieve permanente kraamverblijfplaatsen gemaakt te worden. Deze nieuwe verblijfplaatsen moeten op verstoringvrije locaties aangebracht worden (mensen en honden werend) waarbij er in de omgeving voldoende geschikt leefgebied is. Dit kan bijvoorbeeld door een half dichtgemetselde rioolbuis of duiker in het spoortalud te plaatsen (bijvoorbeeld in het huismus-leefgebied) en hieromheen doornige struiken aan te planten. De buis moet van binnen droog zijn en blijven en er moeten in de buis schuilplaatsen worden aangebracht (bijvoorbeeld een houten kist die de dieren kunnen vullen met nestmateriaal).
- Het is van belang dat de nieuwe verblijfplaatsen functioneel zijn voordat de huidige verblijfplaats in het plangebied wordt verwijderd.
- Buiten de kwetsbare voortplantingsperiode (de voortplantingsperiode is van half maart tot en met augustus) kan de bebouwing ongeschikt worden gemaakt. Door een deskundige ecooloog wordt eerst bepaald of de steenmarter nog aanwezig is. Indien dit het geval is wordt de bebouwing ongeschikt gemaakt door voorzichtig open te breken zodanig dat tocht en regenwater toegang krijgen en het dier het verblijf zal verlaten.
- Voor de ingreep wordt een ecologisch werkprotocol opgesteld en uitvoering van bovenstaande maatregelen vindt altijd plaats onder leiding van een ecologisch deskundige.

5.5.4 Staat van instandhouding

Steenmarter is opgenomen op de Rode Lijst soort als 'Thans niet bedreigd'. De steenmarter komt algemeen voor in Nijmegen en Gelderland. De staat van instandhouding in Gelderland wordt als 'gunstig' beoordeeld (Goutbeek, 2018). Het verlies van een kraamverblijf van steenmarter veroorzaakt geen effecten op populatieniveau. De steenmarter komt in de omgeving van Nijmegen algemeen voor.

Door het realiseren van nieuwe permanente verblijfplaatsen op geschikte plaatsen in de directe omgeving van het plangebied, zullen de werkzaamheden geen afbreuk doen aan de staat van instandhouding van steenmarter. Het huidige aanbod aan verblijfplaatsen blijft behouden tijdens en na de werkzaamheden. Bij het slopen van de bebouwing worden maatregelen getroffen om het doden van dieren te voorkomen en verstoring zoveel mogelijk te beperken.

5.6 Vleermuizen

5.6.1 Bepaling van effect(en)

Als gevolg van de geplande ingreep worden maximaal twee paarverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis fysiek aangetast.

5.6.2 Beoordeling van effect(en) i.h.k.v. Wnb

Met de ingreep worden maximaal twee paarverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis vernietigd. De sloop van de bebouwing valt niet onder de Gedragscode soortbescherming voor gemeenten (bijlage 3, Borst *et al.*, 2020) omdat het hoogbouw betreft.

Het fysiek aantasten van verblijfplaatsen van ziet de provincie Gelderland als een overtreding van Wnb artikel 3.5 lid 4. Omdat de dwergvleermuizen gedwongen worden een alternatieve verblijfplaats te zoeken (bijvoorbeeld in de tijdelijke vleermuiskasten) zou sprake kunnen zijn van een overtreding van de Wet natuurbescherming artikel 3.5 lid 2, opzettelijke verstoring. Een ontheffing is noodzakelijk. Deze ontheffing is in 2021 verkregen (zaaknummer 2021-002943). Deze ontheffing is inmiddels verlopen. Het doden van dieren door de ingreep moet worden voorkomen.

5.6.3 Maatregelen

- In 2021 zijn aan vier woningen aan de Fresiastraat acht tijdelijke vleermuiskasten opgehangen (van Kessel, 2021). De verplichte gewenningstijd van drie maanden is al verstreken. Dit zijn voldoende tijdelijke voorzieningen om te compenseren voor de twee paarverblijfplaatsen in het plangebied.
- In de nieuwbouw in het plangebied worden permanente voorzieningen voor gewone dwergvleermuis gemaakt die kunnen dienen als kraam-, paar- en zomerverblijfplaats.
- Het doden van dieren wordt voorkomen door de bebouwing voor de werkzaamheden en buiten de kwetsbare periode ongeschikt te maken. Dit kan door grote gaten in de

buitenmuur te maken zodat tocht ontstaat, exclusion flaps bij openingen te plaatsen en de dakrand open te breken. De minst kwetsbare periode is de paartijd (half augustus-half oktober) omdat de dieren dan het meest mobiel en flexibel zijn v.w.b. verblijfplaatskeuze of in april, wanneer de dieren wel actief zijn, maar niet aanwezig in het gebouw.

- Voor de ingreep wordt een ecologisch werkprotocol opgesteld en uitvoering van bovenstaande maatregelen vindt altijd plaats onder leiding van een ecologisch deskundige.

5.6.4 Staat van instandhouding

Gewone dwergvleermuis komt landelijk algemeen voor. Zij leven in netwerken van (lokale) populaties die met name via de winterverblijven aan elkaar gekoppeld zijn (Goutbeek 2018). De populatie wordt geschat op 200.0000 – 600.0000 individuen in de Art.17 rapportage (European Environmental Agency, 2019). De afgelopen jaren is het leefgebied van de gewone dwergvleermuis veranderd. Er zijn meer foerageergebieden bijgekomen (bijvoorbeeld nieuwe wetlands), maar het aantal verblijfplaatsen is in kwaliteit afgenomen. Dit is vooral als gevolg van de toegenomen isolatiemaatregelen van woningen. Er bestaan daarom risico's voor het functioneren van netwerken aan verblijfplaatsen (zomer en winter), waardoor de staat van instandhouding in het geding komt. In Goutbeek (2018) wordt dit beoordeeld als ongunstig / ontoereikend (stabiele trend), met de toevoeging dat dit als gunstig wordt beoordeeld bij het treffen van voldoende mitigerende maatregelen. In Gelderland is de beoordeling van de staat van instandhouding gelijk aan de landelijke staat van instandhouding (Goutbeek, 2018).

Doordat tijdig nieuwe tijdelijke verblijfplaatsen zijn gerealiseerd hoeven de werkzaamheden geen afbreuk te doen aan de staat van instandhouding van gewone dwergvleermuis. Het huidige aanbod aan verblijfplaatsen blijft dan behouden tijdens en na de werkzaamheden in de nieuwbouw (zie ook BIJ 12, 2017a). Daarnaast wordt met maatregelen voorkomen dat dieren worden gedood en wordt verstoring zoveel mogelijk beperkt.

6 Conclusie

In Tabel 6.1 is aangegeven welke verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming (kunnen) worden overtreden als gevolg van het voornemen en waarvoor ontheffing dient te worden aangevraagd. Voor de volledigheid zijn tevens de overige soort(groep)en waarvoor maatregelen nodig zijn om overtreding van de Wet natuurbescherming te voorkomen, opgenomen. Voor de te nemen maatregelen om overtreding te voorkomen wordt verwezen naar Hoofdstuk 5. De gewenste planning zoals aangegeven in hoofdstuk 2 is niet realiseerbaar omdat er buiten de kwetsbare periode gewerkt moet worden en de mitigerende maatregelen eerst functioneel moeten zijn voordat de huidige functionele elementen ongeschikt gemaakt worden.

Tabel 6.1 Overtreding van de verbodsbepalingen door project herontwikkeling UWV-terrein zonder en met mitigatie.

Soortgroep- of naam	Relevante verbodsbepalingen	Overtreding verbodsbepaling <u>zonder</u> mitigerende maatregelen	Overtreding verbodsbepaling <u>met</u> mitigerende maatregelen	Ontheffings-aanvraag
Wilde averuit	n.v.t.	Nee	Nee	Nee
Huismus	Artikel 3.1, lid 2: aantasting essentieel leefgebied	Ja	Ja	Ja
Gierzwaluw	n.v.t.	Nee	Nee	Nee
Gewone dwergvleermuis	Artikel 3.5, lid 1: doden van individuen	Mogelijk	Nee	Nee
	Artikel 3.5, lid 2: opzettelijke verstoring	Ja	Ja	Ja
	Artikel 3.5, lid 4: vernieling verblijfplaatsen	Ja	Ja	Ja
Steenmarter	Artikel 3.10 lid 1b: vernieling verblijfplaats	Ja	Ja	Ja
	Artikel 3.10 lid 1a: opzettelijk doden	Mogelijk	Nee	Nee

Literatuur

- Beukema, E.J. & G. Hoefsloot, 2023. Aanleg en beheer huismusfoerageergebied Fresiastraat Nijmegen. Notitie met kenmerk 19-0029/23.01386/GerHo. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- BIJ12, 2017a. Kennisdocument Gewone dwergvleermuis *Pipistrellus pipistrellus*, versie 1.0, juli 2017. BIJ12, Utrecht.
- BIJ12, 2022. Kennisdocument Huismus *Passer domesticus*, versie 2.0, juni 2022. BIJ12, Utrecht.
- BIJ12, 2023. Kennisdocument Gierzwaluw *Apus apus*, versie 2.0, juli 2023. BIJ12, Utrecht.
- Borst, R.H.J., Sprong, R., en Teunissen, M., 2020. Gedragscode soortbescherming gemeenten. Stadswerk, 2020.
- Dreissen, 2022. Quicksan Wet natuurbescherming t.b.v. herontwikkeling UWV-terrein Fresiastraat te Nijmegen. Notitie met kenmerk 22-0661/22.07228/AlrDr. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Goutbeek, A.B. 2018. De staat van instandhouding. Factsheets voor 25 soorten in Gelderland. Referentienummer 079761421 B. Arcadis, Arnhem.
- Hoefsloot, 2021. Inrichting, beheer en monitoring huismusfoerageergebied Fresiastraat te Nijmegen. Notitie met kenmerk 19-0029/21.03768/GerHo. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Karels, 2019a. Quick scan Wet natuurbescherming UWV terrain te Nijmegen. Notitie met kenmerk 19-0029/19.01062/AnKar. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Karels, 2019b. Vleermuis- en steenmarteronderzoek UWV terrein te Nijmegen. Notitie met kenmerk 19-0029/19.08982/AnKar. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Van Kessel, 2021. Plaatsing vleermuiskasten Griftdijk Noord, Vasim/NYMA en UWV/Fresiastraat. Notitie met kenmerk 19-0029/21.01577/NilKe. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- NDFF 2023. Nationale Databank Flora en Fauna Uitvoerportaal: <https://ndff-ecogrid.nl/uitvoerportaal/secure/index.zul> (geraadpleegd d.d. 01-06-2023).
- Vleermuisprotocol, 2021. www.netwerkgroenebureaus.nl

Bijlage I Toetsingskader beschermde soorten Wet natuurbescherming

Algemeen

De Wnb heeft als doel het behoud van de biodiversiteit en duurzaam gebruik van de bestanddelen daarvan. De wet regelt de bescherming van Natura 2000-gebieden, van soorten planten en dieren en van houtopstanden. De bescherming van plant- en diersoorten is geregeld in 'Hoofdstuk 3 Soorten' van de Wnb. De Wnb bevat een algemene zorgplicht voor alle in het wild levende dieren en planten, beschermd of niet. Daarnaast voorziet de wet in strikte verboden die gelden voor beschermde soorten. Daarbij gaat de wet uit van het 'nee-tenzij' principe: schadelijke handelingen zijn verboden, tenzij dit nadrukkelijk is toegestaan. De provincies zijn in principe bevoegd gezag voor de soortenbescherming van de Wnb. Alleen bij ruimtelijke ingrepen waarmee grote nationale belangen zijn gemoeid, is het Rijk bevoegd gezag.

Deze bijlage beschrijft het wettelijk kader van de soortenbescherming voor zover relevant voor voorliggend onderzoek. De informatie in deze bijlage is deels ontleend aan de brochure 'Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen', versie 1.3. Ministerie van EZ, december 2016).

Zorgplicht

De Wnb bevat een algemene zorgplicht voor alle in het wild levende dieren en planten. Deze zorgplicht houdt in dat eenieder voldoende zorg in acht moet nemen voor de in het wilde levende dieren en planten, ongeacht of ze beschermd zijn. Dit betekent bijvoorbeeld dat initiatiefnemers van ruimtelijke ontwikkelingen, beheer- en onderhoudswerk en evenementen zich daaraan voorafgaand op de hoogte (laten) stellen van de aanwezige natuurwaarden en de mogelijke effecten van hun voorgenomen handelingen op deze waarden. Bij de uitvoering van die handelingen moeten negatieve gevolgen zoveel mogelijk voorkomen dan wel beperken of ongedaan gemaakt worden.

Overtreding van de zorgplicht is niet strafbaar, maar kan door toepassing van bestuursdwang wel worden gehandhaafd.

Beschermingsregimes

De Wnb onderscheidt bij de bescherming van soorten drie beschermingsregimes: *Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn*, *Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn* en *Beschermingsregime andere soorten*. Elk beschermingsregime kent zijn eigen verbodsbepalingen (tabel 1.1). Verbodsbepalingen mogen niet overtreden worden, tenzij hiervoor een vrijstelling (een uitzondering op een wettelijk verbod) of ontheffing is verleend. De interpretatie van verbodsbepalingen verschilt per bevoegd gezag.

Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn

Alle van nature in het wild levende vogels van soorten als genoemd in artikel 1 van de Vogelrichtlijn.

Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn

Soorten van de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern en het Verdrag van Bonn met uitzondering van vogels. Vogels vallen onder Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn.

Beschermingsregime andere soorten

Soorten die vanuit nationaal oogpunt bescherming behoeven.

Bij de bescherming van vogels maken provincies en Rijk onderscheid tussen soorten met jaarrond beschermde nesten en soorten waarvan de nesten niet jaarrond beschermd zijn. Voor een aantal vogelsoorten geldt dat hun nesten jaarrond beschermd zijn, ook als de soort op het moment van de handeling geen gebruik maakt van het nest. Dit is het geval wanneer een vogelsoort jaarlijks terugkeert naar zijn nest en niet of nauwelijks in staat is om elders in zijn leefgebied een vervangend nest te vinden of te maken. Nesten van andere soorten mogen weggehaald worden indien het nest op dat moment aantoonbaar niet in gebruik is als broedlocatie. Het seizoen is hierbij niet relevant, wat er toe doet is of het nest in gebruik is voor het broeden. De lijsten met soorten met jaarrond beschermde nestplaatsen verschillen per bevoegd gezag.

Tabel 1 Overzicht verbodsbepalingen beschermde soorten per beschermingsregime Wet Natuurbescherming (Bron: brochure 'Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen', versie 1.3. Ministerie van EZ, december 2016).

Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn § 3.1 Wn	Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn § 3.2 Wn	Beschermingsregime andere soorten § 3.3 Wn
Art 3.1 lid 1 Het is verboden in het wild levende vogels opzettelijk te doden of te vangen.	Art 3.5 lid 1 Het is verboden soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen	Art 3.10 lid 1a Het is verboden soorten opzettelijk te doden of te vangen
Art 3.1 lid 2 Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen	Art 3.5 lid 4 Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren te beschadigen of te vernielen	Art 3.10 lid 1b Het is verboden de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren opzettelijk te beschadigen of te vernielen
Art 3.1 lid 3 Het is verboden eieren te rapen en deze onder zich te hebben	Art 3.5 lid 3 Het is verboden eieren van dieren in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen	Niet van toepassing
Art 3.1 lid 4 en lid 5 Het is verboden vogels opzettelijk te storen, tenzij de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort	Art 3.5 lid 2 Het is verboden dieren opzettelijk te verstoren	Niet van toepassing
Niet van toepassing	Art 3.5 lid 5 Het is verboden plantensoorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen	Art 3.10 lid 1c Het is verboden plantensoorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen

Afwijken van verbodsbepalingen

Vrijstelling

Voor een aantal beschermde soorten en handelingen gelden vrijstellingen en is daarom geen ontheffing nodig. Vrijstellingen zijn onder andere verleend in de vorm van provinciale verordeningen en bij ministeriële regeling. In de verordening of regeling staat aangegeven voor welke verbodsbepalingen, voor welke handelingen en voor welke soorten de vrijstelling geldt. Er geldt bijvoorbeeld een vrijstelling voor een aantal algemeen voorkomende soorten amfibieën en zoogdieren bij ruimtelijke ontwikkeling en inrichting en beheer en onderhoud van gebieden.

Daarnaast gelden er vrijstellingen voor handelingen die *aantoonbaar* worden uitgevoerd op basis van een door de Minister van Economische Zaken goedgekeurde gedragscode. Het kan gaan om handelingen in het kader van bestendig beheer of onderhoud, bestendig gebruik en ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.

Vrijgesteld zijn ook handelingen die onderdeel zijn van een beheerplan voor een Natura 2000-gebied of een programma in het kader van een programmatische aanpak, als bij de totstandkoming van het beheerplan of het programma de desbetreffende handelingen zijn getoetst aan de criteria voor afwijking van de soortenbeschermingsregimes.

Ontheffing

Voor handelingen is een ontheffing van de Wnb nodig als:

- Er geen maatregelen mogelijk zijn om het overtreden van de verbodsbepalingen te voorkomen;
- Er geen vrijstelling geldt op grond van een provinciale verordening, ministeriële regeling, gedragscode, beheerplan Natura 2000 of programmatische aanpak.

Een ontheffing wordt uitsluitend verleend als voldaan is aan elk van de volgende drie cumulatieve voorwaarden:

- Er is geen andere bevredigende oplossing voor de ingreep (andere locatie, andere werkwijze, andere planning).
- Er is sprake van een in de wet genoemd belang. De belangen verschillen per beschermingsregime. Voor de soorten die beschermd zijn onder de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn kan alleen ontheffing of vrijstelling worden verleend op grond van de in deze richtlijnen genoemde belangen, bijvoorbeeld volksgezondheid of openbare veiligheid. Voor de soorten van het Beschermingsregime andere soorten gelden de in de Habitatrichtlijn genoemde belangen, plus een aantal aanvullende belangen, waaronder ruimtelijke ontwikkeling en bestendig beheer en onderhoud.
- De ingreep mag geen afbreuk doen aan de staat van instandhouding van de soort.

De termijn voor het behandelen van een aanvraag bedraagt 13 weken met de mogelijkheid om dit eenmalig te verlengen met 7 weken.

Bijlage II Verslag plaatsing vleermuiskasten

NOTITIE

Gemeente Nijmegen
t.a.v. mevr. T. Martens
Postbus 9105
6500 HG Nijmegen

DATUM: 18 februari 2021
ONS KENMERK: 19-0029/21.01577/NilKe
AUTEUR: N. van Kessel

Plaatsing vleermuiskasten Griftdijk Noord, Vasim/NYMA en UWV/Fresiastraat

De gemeente Nijmegen heeft Bureau Waardenburg opdracht gegeven om vleermuiskasten te plaatsen op drie locaties. Deze notitie is een verslag van de werkzaamheden. Per locatie zijn details met betrekking tot de locaties en type vleermuiskasten gegeven. Alle vleermuiskasten zijn afkomstig van Vivara Pro en zijn op minimaal 3 m hoog opgehangen. De 2 inbouwkasten bij Griftdijk Noord zijn door de aannemer van de bouw van de school geplaatst, alle overige kasten zijn door Bureau Waardenburg geplaatst.

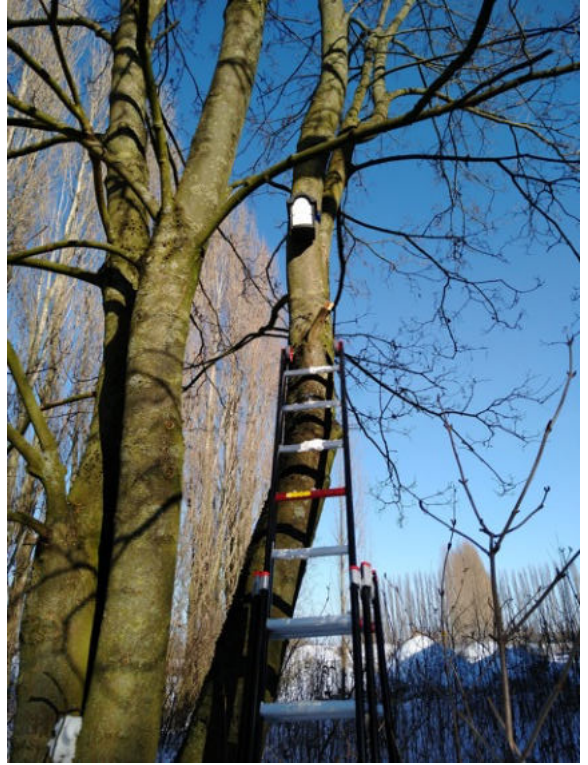
Griftdijk Noord

projectnummer BuWa: 20-0132;
datum plaatsing: 11-02-2021;
aanleiding: sloop Citadel college Dijkstraat;
type vleermuiskast en aantal: 3 x VK WS 05 en 1 x VK PL 02;
locatie: de vier kasten zijn opgehangen aan bomen in het bosje aan de westzijde van het te slopen gebouw.

Toelichting:

In het kader van de sloop van het Citadel college zijn in totaal 12 vleermuiskasten opgehangen om 3 paarverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis te compenseren (zie o.a. notitie met kenmerk 20-0132/20.03689/GerHo):

- 2 tijdelijke kasten aan de woning Griftdijk Noord 14 (de twee kasten die in april 2019 zijn geplaatst aan de schuur zijn verdwenen);
- 4 tijdelijke kasten aan de woning Griftdijk 18;
- 2 permanente inbouwkasten (type IB VL 06) in het nieuwe schoolgebouw aan de Dijkstraat;
- de 4 kasten aan bomen die in 2021 zijn geplaatst.

De 4 kasten in bomen aan de westzijde van het te slopen schoolgebouw.

De 2 inbouwkasten in de nieuwbouw van het Citadel college (oostzijde gebouw).

Vasim / Nyma

projectnummer BuWa: 20-0960;

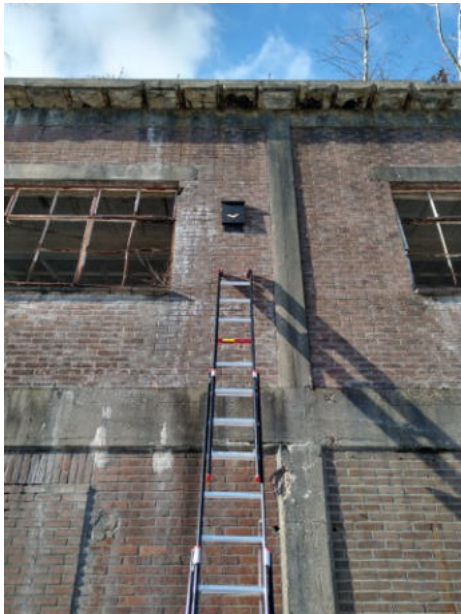
datum plaatsing: 11-02-2021;

aanleiding: Herontwikkeling terrein Nyma en Vasim;

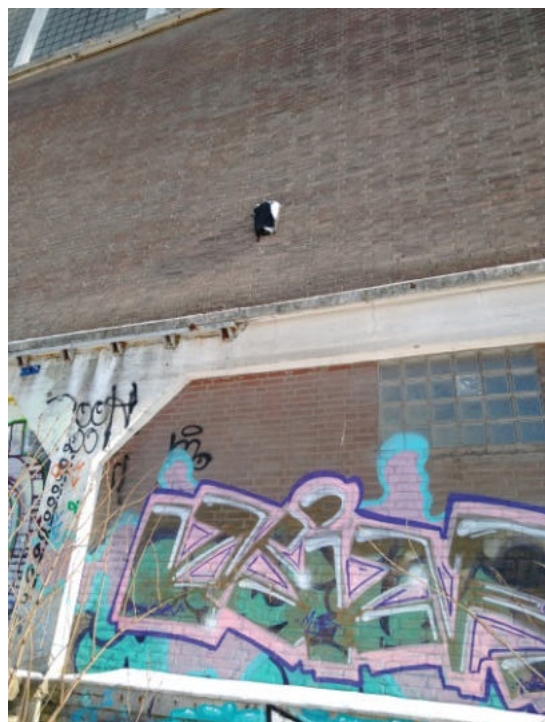
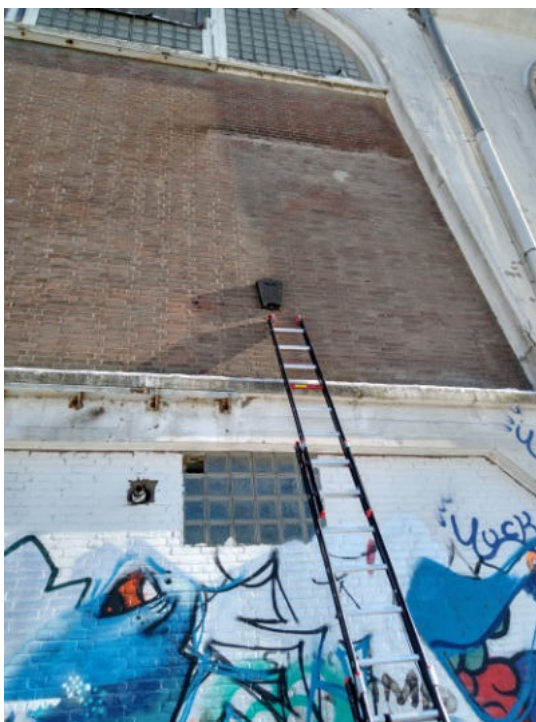
type vleermuiskast en aantal: 4 x VK WS 01 en 4 x VK MP 04;

locatie: vier kasten zijn opgehangen aan twee gebouwen op het NYMA terrein en 4 aan het Vasim gebouw.

De 4 kasten op gebouwen van NYMA aan de Winselingseweg.

De 4 kasten op het Vasimgebouw, 2 kasten hangen aan de westzijde en 2 kasten aan de oostzijde.

UWV / Fresiastraat

projectnummer BuWa: 19-0029;

datum plaatsing: 11-02-2021;

aanleiding: Herontwikkeling terrein UWV;

type vleermuiskast en aantal: 4 x VK WS 01 en 4 x VK MP 04;

locatie: aan vier woningen zijn twee kasten opgehangen (Anjelierenweg nr 98, Fresiastraat nr 2, 16 en het portiek van het gebouw aan de Crocusstraat 47).

Twee kasten aan Anjelierenstraat (links) en de Fresiastraat 16 (rechts).

Twee kasten aan de Fresiastraat 2.

Twee kasten aan de portiekgevel van Crocusstraat 47.

Voor vragen over deze notitie kunt u contact opnemen met G. Hoefsloot.

Bureau Waardenburg bv is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Bureau Waardenburg bv; opdrachtgever vrijwaart Bureau Waardenburg bv voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Bureau Waardenburg bv / Gemeente Nijmegen

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, digitale kopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Bureau Waardenburg bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Lid van de branchevereniging Netwerk Groene Bureaus. Het kwaliteitsmanagementsysteem van Bureau Waardenburg bv is gecertificeerd door ELK Certificering overeenkomstig ISO 9001:2015. Bureau Waardenburg bv hanteert als algemene voorwaarden de DNR 2011, tenzij schriftelijk anders wordt overeengekomen.

Bureau Waardenburg, Varkensmarkt 9 4101 CK Culemborg, 0345 51 27 10, info@buwa.nl, www.buwa.nl